

YUNUS EMRE’NİN ŞİİR ESTETİĞİ

Mustafa ÖZÇELİK

Yunus Emre için şiir, aslı gaye olmamakla beraber şunu gayet iyi biliyoruz ki o, dilimizin en büyük şairlerinin başında gelir. O yüzden, eğer şiirden söz edeceksek, Türkçe’nin en güzel şiir verimlerini ondan okuyacağız demektir. Fakat bu samimi dervişin bu manada bize sağlayacağı imkân sadece şiirleri değildir. O, aynı zamanda bize şiir dersleri de veren bir hocadır. Şiirin aslının söz olduğu düşünülecek olursa bu konuda onun “söz” redifli şiiri karşımıza tek başına müthiş bir estetik anlayışı da çıkarır. O şiirden yola çıkarak, çok rahat biçimde şiir estetiğimiz temellendirebiliriz. Yine Divan’ında bu şiirindeki estetik anlayışı destekleyen, açan, açıklayan başka söyleyişlere de rastlarız.

Yunus’un şiir algısı, estetiği aynı zamanda onun hakkında söylenegelmiş menkıbelerde de görülür. Biz, şimdilik onun bu manadaki şiirlerini bir yana bırakarak menkıbelerden hareketle şiirinin estetik temellerini yorumlamaya çalışalım. Yunus’un bir tür sivil biyografisi sayabileceğimiz menkıbelerin ilkinde onu Hacı Bektaş dergâhında görürüz. Yunus, bu kutlu kapıda himmeti değil buğdayı tercih eder. Bu iki kavrama Sezai Karakoç’un yaklaşımıyla bakacak olursak burada buğday, maddi manadaki ilmi, himmet ise manevi manadaki ilmi ifade eder. Sanatın subjektif bir gerçeklik olduğu düşünülürken Yunus’un ilmi değil sanatı seçtiğini görürüz. Menkıbedeki dergâha gelirken alıç getirme, geri dönüp özür dileme gibi detaylardan da şairin incelik ve tevazu sahibi olduğu gibi sonuçlara rahatlıkla ulaşabiliriz.

Yunus’un dergâha dönerek himmeti talep etmesi üzerine Hacı Bektaş, onu “*Biz o kilidin anahtarını Tabduk Emre’ye verdik, varsın nasibini ondan alsın*” diyerek Tabduk Emre’ye gönderir. Böylece Yunus, rivayete göre kırk yıl sürecek manevi eğitimine burada başlar. Bu durum, şair adayının ehil bir hoca tarafından eğitim görmesi gerektiğini ortaya koyar. Üstelik bu talipliğin büyük bir teslimiyet ve sabırla yapılması gerekir. Zira hoca, talebesini zorlu imtihanlardan geçirecektir. Nitekim Yunus, dağdan odun getirme, dergâha sutaşıma gibi ilk bakışta nefse ağır gelebilecek işlerle imtihan olur. Burada “*eğri odun/düz odun*” meselesini da pekâlâ şair adayının kelimeler üzerinde tefekkür eğitimi olarak düşünmek mümkündür. Yine odun ve su getirme olayının şaire öğrettiği bir değer de topluma, insana hizmet etme düşüncesidir. Öyleyse, şair bir arı misali şiirini en ince dikkatlerle oluştururken söylediklerinin toplumda değer anlamında bir karşılığının oluşması gibi bir niyet de taşımaktadır.

Bir başka menkıbe isin meselenin farklı bir tarafına işaret eder. Buna göre; Tabduk Emre, bir gün yine onu bir imtihana tabi tutar ve ona bir kap içinde aşk şarabı sunarak, “*Yunus, bunu insan ayağı değmeyecek bir yere koy.*” der. Bunun üzerine Yunus Emre ne yapacağını düşünür. Günlerce dağarı taşarı her yeri dolaşır, fakat insan ayağı değmeyecek bir yer bulamaz. Sonunda tefekküre dalar ve Allah’tan kalbine bir doğuş lütuf etmesini diler. Biraz sonra bu niyaz karşılık bulur ve Yunus’un aklına böyle bir yerin kendi midesi olacağını düşünür. Dizi üzerine çöker, aşk şarabını içer ve içer içmez de mest olur, kendinden geçer. Sonunda ilhama kapılarak şiirler söylemeye başlar. Rivayet edilir ki onun şairliği böyle başlamıştır.

İşte bu menkıbe, bize şair olmanın olmazsa olmaz en temel şartının aşk olduğunu, aşka düşmeyen asla şiir söyleyemeyeceğini yahut söylediklerinin şiir niteliği taşımayacağını gösterir. Zira şiir, kelimelerden bir bina kurma sanatıdır ama bu kelimelerin ruhu, canı olmalıdır. Bunu sağlayacak ise aşktır. Kişi aşka düşmeden şair olamaz. Buna bağlı olarak düşünmemiz gereken “*Kilidin açılması*” menkıbesi de bunu teyit eder. Bu menkıbeye göre Yunus’un artık olgunlaştığını gören Tabduk Emre, bir meclis kurarak Yunus’tan şiir söylemesini ister. Ona göre Yunus’un “*kilidinin açılma*” vakti gelmiştir. Bu, şu anlama gelir: Yunus, bir rivayete göre derviş olmadan önce de şairdi. Dergâha girince şiir söylemeyi bıraktı. Çünkü şiirin iki önemli ilham kaynağı vardır. Biri nefsi ve şeytani ilham..Yani insanı gurura, kibre götüren şairlik hali.. Diğer, gönlü saf hale getirerek Rabbani ilhamları alabilecek arınma sonucunda şiir söyleyebilmek.. Yunus’un Bu menkıbede bu durum var. Kilidin açılması sembolü, Yunus’un bu meseleye ehliyet kesbeder hale gelmesinin ifadesidir.

Yunus bir başka menkıbede çiçeklerle, yılanlarla, taşlarla... konuşur. Bu da şiir-tabiat münasebetini ortaya koyar. Zira kâinat, Kitab-ı ilahidir. Orada her varlık birer ayet hükmündedir. Bu ayetleri okumak, onlar üzerinde tefekkür etmek, şairlik yolunun geçilmesi gereken duraklarından. Çünkü şiir, bir keşif hadisesidir aynı zamanda. Tabiatın gizli dilini keşfetmek, çiçeğin, ağacın, suyun, bulutun sembolik gerçekliklerine takılıp kalmadan asıl gerçekliklerine nüfuz etmek gerekir. Bu da varlıklara ibret ve hikmet gözüyle bakmayı gerekli kılar. Zahire takılıp kalan göz, sadece beden gözüdür. Öyleyse şair, can gözü, can kulağı açık olan kimsedir ki bize ebedi hakikatin sırrını fısıldasın ve cümle yaratılmışların kendi dilleriyle yaptığı tesbihatın benzerini kelimelerle yapsın.

Bir başka menkıbede ise Tabduk Emre, Yunus'u bir kazana koyarak kaynatır ve sonunda “*sen hâlâ dünya kokuyorsun*” der. Yunus, bunun üzerine dergâhtan gizlice ayrılarak gurbete çıkar. Böylece hem dervişliğinin hem de şairliğinin gurbet ve seyahat durakları başlar. Bu da bize şairin hem içinde hem de dışında seyahatler yapmasını, özelleştirmeyi, halveti, uzleti yaşaması gerektiğini ortaya koyar. Demek ki şair, dış âlemden aldıklarını iç âleminde olgunlaştıracak, şiiri önce içinde yazacak, sonra kelimelere dökülecektir. Bu yüzden eskiler şiir yazmak yerine şiir söylemek tabirini kullanırlardı. Biz de buradan hareketle şiirin yazılan değil söylenen olması gerektiğini düşünebiliriz. Bu da bize şiirin öncelikle ilham işi olduğunu, ilham olmadan, iç dünyadaki oluşum gerçekleşmeden sadece kelimeler üzerinde oynanarak şiir yazılamayacağını gösterir.

Bu menkıbenin bize öğrettiği bir ders de şairin sürekli arayış içinde olmasıdır. Zira arayıcılık, hem içerikte, hem anlatımda alışılmış ve basmakalıp olandan uzaklaşmak durumunu ifade eder. Böylece şair, bulunduğu noktadan biraz daha ileriye giderek sınırları zorlar ve hep yeni kalmanın sırrını keşfeder.

“*Hurka ile Külâh*” menkıbesi, Yunus’un dervişlik tutumuyla ilgili bilgi verdiği kadar şairlik tutumuyla ilgili de bilgi vermektedir. Ona göre dervişlik gibi şairlik de “*şekli*” bir tutum değildir. Nasıl derviş kıyafeti kişiyi tek başına şair yapmazsa vezin, kafiye gibi dış unsurlar da tek başına bir metni şiir yapmaz. Dervişlik gibi şairlik de kalbi bir olaydır. Eğer kişi gönül olarak derviş ise onun giydiği kılık kıyafetin de bir önemi yoktur. Bunun gibi, söylenenler iç dünyadan şiir olarak doğmuşlarsa onun vezninin, kafiyesinin önemi yoktur.

“*Dervişlerin duası*” menkıbesi ise şairin gurura düşmemek için kendi şairlik hali üzerinde bir farkında olamayışlık” durumunda olması gerektiğini ortaya koyar. Şairin yolundaki en büyük düşmanı gururdur. Bu yüzden Yunus şair olacaksa “*Yunus-u bî-çare*” olmak durumundadır. Bu da bize şair ahlakı konusunda önemli dersler veren bir menkıbedir. Tevazu, samimiyet, iyi niyet, sadece işine odaklanma, kınayanın kınamasına, övenin övgüsüne aldırılmadan yolda yürümek, şairliği tabii hayatının ve şahsiyetinin bir parçası yapmak... gibi niteliklerle donanmak şair olmanın başka şartları olarak karşımıza çıkar.

Mevlevi kaynaklarında anlatılan iki menkıbede Yunus’un şiir estetiği konusunda bize farklı bakış açıları sunar. Bunların ilkinde Yunus Emre, Mevlâna’nın türbesinin inşaatında taş taşıyan biri olarak karşımıza çıkar. Yunus, eline aldığı her taşı “*Ya Hak*” diyerek duvara koyar. Burada duvarı mısra oluşturma, taşı da kelimeler olarak düşündüğümüzde şairin şiirinin kurarken Rabbani ilhamlarla kurmasını, nefsi ve şeytani olandan şirini uzak tutması gerektiğini anlarız.

Yine, “*Mesnevi’yi uzun yazmak*” tan bahseden menkıbeden de Yunus’un dili ve üslubu hakkında sonuçlar çıkarabiliriz. Buna göre Yunus’un şiirinin en temel vasıflarından biri de sadelik, yalınlık ve sehl-i mümteni söyleyişlerdir. Şiirde söz israfı asla olmamalıdır. Buradan şiir dilinde Türkçe’yi, halkın dilini tercih etmek gibi bir sonuç da çıkarmamız elbette mümkündür.

“*Odun ve Altın*” menkıbesinde ise Yunus, odunu altın yapacak bir manevi güç ve zenginliğe ulaşır ama ona itibar etmez. Bunlar dünyadır, dünyalıktır. Hiçbir işe yaramaz. Yine taşın taş, ağacın ağaç olması hoştur, der. Menkıbenin devamında bu sözün ardından derhal o altın olan taşlar, ağaçlar evvelki hallerine geri dönerler. Menkıbenin bize öğrettiği ders ise şairin şiiri vasıtasıyla ulaştığı şan, şöhret ve itibara “*itibar etmemesi*”dir. Daha da önemlisi Yunus’un şiiri bir kulluk şuuru içinde algılamasıdır. Kulluk ise, sadece yapılması gerekenin yapılması bunun neticesinde kullardan bir şey beklenmemesidir. Zira alkış, beğeni şairi tevazudan uzaklaştırıp gurura düşürebilir. Bu yüzden Yunus, altına yani dünyevi olana itibar etmemiş ve terk etmiştir.

“*Molla Kasım*” menkıbesi ise her bakımdan ilginç bir menkıbedir. Bu menkıbede Molla Kasım, hikmet ve aşk bakışından yoksun bir zahit kimliğiyle Yunus’un şiirlerini zahirine göre tasnif eder. Uygun bulmadıklarını yarıp bir kısmını yakar bir kısmını da nehre atar. Menkıbenin bize verdiği ilk ders, şairin bir özdenetim/özeleştirme anlayışıyla hareket etmesi gerektiğidir. Buna göre, her şairin içinde bir Molla Kasım’ı olmalı ve şiirini kıyasıya eleştirmelidir. Menkıbe bize aynı zamanda şairin şiiri ortaya çıktıktan sonra da başkaları tarafından kıyasıya eleştirilebileceğini ve şairin buna hazırlıklı olmasını, bunları yadırgamaması gerektiğini de ortaya koymaktadır.

Menkıbelerden hareketle şiir sanatı konusunda buraya kadar yaptığımız yorumlar elbette kişisel algımızın bir sonucudur. Fakat şunu rahatlıkla söyleyebiliriz ki, Yunus’un şiirinde bizim bu yorumlarımızı destekleyen bir hayli mısra vardır. Dikkat çekmek istediğimiz husus, bir estetik anlayışı temellendirmek, kuramsallaştırmak istiyorsak bu menkıbelerin bize bir hayli imkân sunduğunu ortaya koymaktır. Buna göre Yunus’un estetik anlayışını şu şekilde özetleyebiliriz: Şairlik, bir seçimdir. Şiir, öncelikle kelimeler üzerine kurulu bir sanattır. Şair, bir ödev ve sorumluluk içinde şiirler yazmalıdır fakat fikrini anlatırken sanatın kurallarını göz ardı etmemelidir. Şiir, kısa ve yalın anlatımı gerekli kılar. Şair, söz israfından kaçınmalıdır. Şair, kendi kendinin denetleyicisi olmalıdır. Daha sonra da okuyucudan gelecek eleştirileri normal karşılamalıdır. Şiiri şiir yapan şekli özellikleri değil manası ve ruhudur. Şair, sürekli arayıcılık içinde olmalıdır. Yeni söylemek, özgün anlatım şairliğin en temel şartıdır. Mesele şiir yazmakla bitmez. Şair, aynı zamanda şairlik ahlakına da sahip olmalıdır. Bu ahlakın en temel vasfı ise tevazu, sabır, aşk, kendini bilmedir.